

REŠTRIKCIE PROTI EVANJELICKÝM FARÁROM V OBDOBÍ TZV. DESAŤROČNÉHO PRENASLEDOVANIA PROTESTANTOV

LUCIA ŠTEFLOVÁ

FILOZOFICKÁ FAKULTA PREŠOVSKÁ UNIVERZITA V PREŠOVE

FACULTY OF ARTS UNIVERSITY OF PRESOV

lucia.steflova@unipo.sk

RESTRICTIONS AGAINST EVANGELICAL PASTORS DURING THE SO-CALLED TEN YEARS OF PERSECUTION OF PROTESTANTS

Abstract: The period from 1671 to 1681 is usually referred to by church historians as the ten-year persecution of Protestants. Not only this decade, but also almost the entire second half of the 17th century was closely associated with the government of Leopold I and his re-Catholicization measures, which included a number of restrictions, due to which Protestants in Hungary were persecuted. Many measures concerned evangelical pastors, who were often expelled from their parishes, persecuted for no reason, tried and even imprisoned, or sent to the galleys. Evangelical parish priests found themselves in a difficult situation, whose lives began to change significantly precisely under the pressure of ever-increasing re-Catholicization measures. The situation became most markedly aggravated in some church congregations precisely during the ten-year persecution of evangelicals. Several evangelical pastors were forced to leave their parishes, hand over their churches to the Catholics and flee. Some managed to fulfill their duties despite the re-Catholicization pressures, others were not so lucky and were expelled from their churches and parishes. At the beginning of the 1770, churches were taken from the Evangelicals, along with all church buildings and property, and Protestant priests and teachers were subsequently removed. Some of them emigrated voluntarily, some were forced to emigrate. Priests and rectors who refused to emigrate or convert were condemned and sent to the galleys. As an official form of restrictions, representatives of the Catholic Church, with the support of the monarch, used the courts, to which they summoned Protestant preachers. Such an extraordinary court was held in Prešpork in 1673, to which Archbishop Juraj Szelepcsényi summoned 33 evangelical and two reformed priests.

Keywords: Evangelical Church; Protestants; Counter-reformation; priests; canonical visitation

THEOLOGICAL REVIEW, Vol. 93, 2022, No. 1, Number of Article 5, p. 65 – 74.

DOI: 10.14712/12117617.93.1.5

O bdoie od roku 1671 do roku 1681 sa cirkevnými historikmi zvykne označovať ako desaťročné prenasledovanie protestantov. Nielen toto desaťročie, ale i takmer celá druhá polovica 17. storočia bola úzko spojená s vládou Leopolda I. a s jeho rekatolizačnými opatreniami, ktoré obsahovali celý rad reštrikcií, kvôli ktorým boli protestanti v Uhorsku prenasledovaní. Mnoho opatrení sa týkalo práve protestantských farárov, ktorí boli často vyhánaní zo

svojich fár, bezdôvodne prenasledovaní, súdení¹ a dokonca aj väznení, alebo posielaní na galeje. V nefahkej situácii sa tak ocitli evanjelickí farári, ktorých život sa začal výrazne meniť práve pod tlakom stále silnejúcich rekatolizačných opatrení. Situácia sa najmarkantnejšie vyostrila v niektorých cirkevných zboroch práve v období desaťročného prenasledovania evanjelikov. Viacerí evanjelickí farári boli totiž nútení opustiť svoje fary, odovzdať katolíkom kostoly a ujsť. Niektorým sa darilo plniť si svoje povinnosti napriek rekatolizačným tlakom, iní také šťastie nemali a boli vyhánaní zo svojich kostolov i fár.

Začiatkom 70. rokov 17. storočia odobrali evanjelikom kostoly a spolu s nimi aj všetky cirkevné budovy a majetky, následne odstránili protestantských kňazov a učiteľov. Časť z nich emigrovala dobrovoľne, časť bola k emigrácii donútená. Kňazov a rektorov, ktorí odmietli emigrovať či konvertovať, odsúdili a poslali na galeje.² Ako oficiálnu formu reštrikcií využili predstavitelia katolíckej cirkvi za podpory panovníka súdy, na ktoré predvolávali protestantských kazateľov. V Prešporku zasadal v roku 1673 takýto mimoriadny súd, na ktorý dal arcibiskup Juraj Szelepcsényi predvolať 33³ evanjelických a dvoch reformovaných kňazov. Dostavilo sa ich 24, medzi nimi i štyria superintendenti – trenčiansky Joachim Kalinka, nitriansky Martin Tarnóczi, zadunajský Štefan Fekete a superintendent šiestich slobodných kráľovských miest Michal Liefmann.⁴ Kňazov obvinili z viacerých ťažkých zločinov, ako účasť v kuruckom odboji, poburovanie ľudu proti panovníkovi, napádanie kráľových vojakov a katolíckych kňazov, spojenectvo s Turkami, predávanie katolíckych kňazov Turkom, zavraždenie niekoľkých katolíckych duchovných, korešpondencia s panovníkovými nepriateľmi, vraždenie jeho vojakov a znesväcovanie katolíckych sviatostí. Keďže im bola odopretá možnosť obhajoby, mali popri treste smrti tri možnosti: podpísanie reverzu a emigráciu, reverz a vzdanie sa úradu ako súkromná osoba v Uhorsku alebo konvertovanie. Takmer všetci podpísali reverz,⁵

¹ Štúdiá vznikla v rámci riešenia grantové projektu KEGA 012PU-4/2021 Dejiny Európy v ranom novoveku. Môžeme spomenúť tzv. prešporské súdy, trnavský súd, spišskopodhradský súd, kde boli súdení protestantskí kazatelia.

² KUŠNIRÁKOVÁ, Ingrid. *Piae Foundationes. Zbožné fundácie a ich význam pre rozvoj uhorskej spoločnosti v ranom novoveku*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2009, s. 38.

³ Tieto počty sa líšia v odbornej literatúre. V *Evanjelickej encyklopédii* sa uvádza, že na tento súd bolo predvolaných 40 evanjelických kňazov (z toho traja superintendenti) a jeden reformovaný kazateľ z banských miest. *Historický atlas evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku* uvádza počet 35 kňazov plus traja superintendenti a historik Peter Kónya uvádza počet predvolaných kňazov 33 a dvoch reformovaných. Porovnaj: *Evanjelickej encyklopédia Slovenska*. Borislav Petrik (ed.). Bratislava: BoPo, 2001, s. 284 – 285.; *Historický atlas evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku*. Liptovský Mikuláš: Transocius, a. s., 2011, s. 30 – 31.; KÓNYA, Peter. Lutherská konfesionalizácia. In *Konfesionalizácia na Slovensku v 16. – 18. storočí*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2010, s. 57 – 58.

⁴ KÓNYA, Peter. Lutherská konfesionalizácia. In *Konfesionalizácia na Slovensku v 16. – 18. storočí*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2010, s. 57 – 58.

⁵ Odpisy písomných reverzov sa nachádzajú v publikácii MASNÍK, Tobiáš – SIMONIDES, Ján – LÁNI, Juraj.

dvaja prestúpili na katolícku vieru a jeden počas procesu umrel.⁶ Evanjelický kňaz, spisovateľ memoárovej a cestopisnej prózy Ján Simonides o podpisovaní reverzov vo svojich spomienkach zaznamenal: „*Preto aj na tomto mimoriadnom súde roku 1674 predvolaných a nespravodlivo obžalovaných //horlivo// nútili na podpis pred súdom, na ňom i po ňom čudnými spôsobmi — sľubmi a rôznym zastrašovaním. [...] Keďže sudcovia sami nič nedosiahli a nedosiahli nič ani pomocou mnohých ďalších dosadených sudcov, ktorí prehovárali na podpísanie reverzov, tie tvrdšie reverzy hneď upravili a skrátili, zmierniac ich, aby sa nezdalo, že sa dotýkajú svedomia. A hoci sa od predošlých veľmi odlišovali, //lebo pre tých, čo nechceli podpísať také dlhé a obsažné, skrátili súvetia asi na päť riadkov//, predsa však obsahovali to, čo svedomie nevinných //duchovných// sotva mohlo pripustiť. Preto ich vytrvalo odmietali podpísať.*“⁷

V roku 1674 naplánovali organizátori nový proces, na ktorý bolo predvolaných 735 protestantských kňazov a učiteľov. Pred súd sa dostavilo 336 kňazov, z nich 256 evanjelikov a 80 kalvínov.⁸ Tých kňazov, ktorí odmietli konverziu alebo podpísať reverz a odísť do vyhnanstva, súd odsúdil na trest smrti. Rozsudok nebol vykonaný, ale 64 kňazov uväznených v hradných žalároch sa rozhodol v roku 1675 Juraj Szelepcsényi predať na neapolské galeje, kde ich chceli „*predať ako dobytok, každého po 80, 90 alebo sto korunách*“, ako uviedol ďalší známy autor cestopisných a memoárových diel, evanjelický farár Juraj Láni vo svojej cestopisnej próze.⁹ Opis neapolských galejí nájdeme v cestopisnej próze *Väzenie, vyslobodenie a putovanie Jána Simonidesa a jeho druha Tobiáša Masníka*: „*Je tu sedem galejí, ktoré sa nachádzajú pri Novom zámku. Na galejach sv. Jozefa, Januária a Kláry sú pripútaní naši väzni. Živia sa skromne suchárom a vodou. Ostrihaných galejníkov bijú aj pre bezvýznamnú príčinu. Keď galeje stoja, niektorých z miesta odviažu (toho času uhorských väzňov vždy), ale potom ich //reťazou// spútajú po dvoch a používajú na rozmanité práce. Keď veslujú, sú vyzlečení po pás. Znepokojujú ich nečisté vsi, ploštice, blchy. Nekonečné je pokrikovanie a verejná bezbožnosť ako*

Z vlasti na galeje (Z cestopisných spomienok 17. storočia). Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1961, s. 117 – 119.

⁶ KÓNIA, Peter. *Prešov, Bardejov a Sabinov počas protireformácie a protihabsburských povstaní (1670 – 1711)*. Prešov: Biskupský úrad Východného dištriktu Evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku, 2000, s. 47.

⁷ Bližšie: SIMONIDES, Ján. *Väzenie, vyslobodenie a putovanie Jána Simonidesa a jeho druha Tobiáša Masníka*. Bratislava: Tatran, 1981, s. 34.

⁸ *Historický atlas evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku*. Liptovský Mikuláš: Transoscius, a. s., 2011, s. 31.

⁹ 11. februára 1676 všetkých, ktorí ostali nažive (boli ich 24) vyslobodil holandský admirál Michal Adrián de Ruter. Bližšie: MASNÍK, Tobiáš – SIMONIDES, Ján – LÁNI, Juraj. *Z vlasti na galeje (Z cestopisných spomienok 17. storočia)*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1961, s. 174 – 175.

v *Sodome*.¹⁰ Juraj Láni opisuje situáciu na neapolských galejach o čosi expresívnejšie, a to slovami: „*Ba čo viac, v neapolskom kráľovstve o nás rozhlásili a rozkričali, že sme čarodejníci a strigôni, ktorí vraj dojčiacim ženám odrezávali prsia, robili so strigami rôzne čary, a preto nás aj lapili a uvrhli do pút a mali nás teraz čoskoro prikuť na galeje.*“¹¹

Tieto aktivity mali pre evanjelickú cirkev a. v. v Uhorsku priam devastačné dôsledky. Majetok evanjelickej a reformovanej cirkvi preberali jezuiti. Katolícki zemepáni, v snahe preukázať panovníkovi vernosť, prenasledovali na svojich pozemkoch protestantských duchovných a poddaných násilím nútili, aby prestúpili na katolícku vieru.¹²

O období desaťročného prenasledovania evanjelikov informujú aj zápisnice kanonických vizitácií¹³ z jednotlivých cirkevných zborov. Ako príklad môžeme uviesť známe udalosti v Turej Lúke, kde pôsobil Daniel Krman ml. Začiatkom desaťročného prenasledovania uhorských evanjelikov (v roku 1672) prišiel evanjelikom odobrať kostol varadinský biskup Juraj Bársony aj so svojim bratom Jánom Bársonyom. Pri odoberaní chrámu došlo k roztržke medzi biskupom a kostolníkom, ktorá vyústila až do strelby, ktorá ukončila život biskupovho brata Jána Bársonya. Paradoxné je, že samotnému biskupovi pred rozhnevaným davom pomohol práve Daniel Krman ml., ktorý ho ukryl na fare a jeho manželka mu ošetrila rany, hoci bol sám po prešetrení celej udalosti nútený ujsť z Turej Lúky a jeho miesto zaujal katolícky kňaz.¹⁴ Celá udalosť bola vyšetrovaná „*v sobotíštskom kaštieli, ktorého výsledok*

¹⁰ Bližšie: SIMONIDES, Ján. *Väznenie, vyslobodenie a putovanie Jána Simonidesa a jeho druha Tobiáša Masníka*. Bratislava: Tatran, 1981, s. 113.

¹¹ Bližšie: MASNÍK, Tobiáš – SIMONIDES, Ján – LÁNI, Juraj. *Z vlasti na galeje (Z cestopisných spomienok 17. storočia)*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1961, s. 149.

¹² Napr. ostrihomský arcibiskup Juraj Szelepcsényi do roku 1674 prinútil k prestupu 60 000, nitriansky biskup Juraj Bársony 7 600 a jezuiti takmer 20 000 poddaných. Bližšie: KÓNYA, Peter. *Lutherská konfesionalizácia. In Konfesionalizácia na Slovensku v 16. – 18. storočí*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2010, s. 56.

¹³ Kanonické vizitácie sú nenahraditeľným prameňom, slúžiacim na poznávanie cirkevných dejín, ich kvalita a vypovedacia hodnota je však z pohľadu historika rôzna. Nami analyzované vizitácie, i keď obsahujú mnohé konkrétne údaje a predstavujú pomerne spoľahlivý zdroj informácií, nesú i znaky voľného jazykového štýlu. Kanonické vizitácie nielenže dotvárajú každodennosť cirkevného zboru, ale taktiež podrobne zachytávajú skutočný stav cirkevných ustanovizní, a to z hľadiska hospodárskeho, právneho i náboženského. Kanonické vizitácie, s ktorými pracujeme pri interpretácii spomínaných udalostí pochádzajú zo začiatku 20. storočia, spätne sa vracajú k vzniku jednotlivých cirkevných zborov a detailne opisujú ich históriu. Napriek ich retrospektívnosti predstavujú zaujímavé doplnenie už známych faktov a slúžia na ich verifikáciu, poprípade komparáciu. Všetky zápisnice, s ktorými pracujeme sú dostupné v *Evangélikus Országos Levéltár* a v online databáze Centra excelentnosti sociohistorického a kultúrneho výskumu v Prešove.

¹⁴ Zápisnica kanonickej vizitácie túto vzburu podrobne opisuje, dokonca osvetľuje aj dve verzie, týkajúce sa okolností usmrtenia Jána Bársonya. Jedna tvrdí, že keď bolo vystrelené na katolíckych farárov, Ján Bársony padol na zem mŕtvy. Druhá verzia, tradovaná medzi miestnymi, hovorí, že keď Ján Bársony utekal k dolnému mestu, bol zasiahnutý výstrelom od istého Kubešku. Turoľčania sa po tejto vzbure rozutekali po

bol ten, že 12 osôb potrestaných bolo na živote dňa 27. a 28. júla na vršku „Hrajky“ zvanom a že i sám Krman musel zutekať a miesto jeho zaujal katolícky plebán.“¹⁵

Do Turej Lúky sa Daniel Krman ml. mohol vrátiť až v období, kedy prebiehalo povstanie Imricha Thökölyho, ktoré umožnilo návrat evanjelických farárov na svoje miesta a taktiež návrat evanjelických kostolov a fár. Daniel Krman ml. na Turej Lúke v týchto časoch ešte vytrval štyri roky, a potom odišiel do Myjavy a ako uvádza zápisnica kanonickej vizitácie z myjavského cirkevného zboru „*mnohé ťažké boje podstúpiť musel*“.¹⁶

V cirkevnom zbore v Miklósfalu¹⁷ v Mošonskom senioráte prenasledovanie evanjelikov vrcholilo v roku 1672. Zápisnica kanonickej vizitácie¹⁸ zachytáva situáciu z roku 1673, keď gróf Leopold Kollonich prišiel do Miklósfalu so 40 vojakmi a evanjelici mu museli vydať kľúč od kostola. Veriaci, ktorí nechceli prejsť na katolícku vieru, boli mučení a uväznení. Všetky evanjelické deti museli od toho roku chodiť do katolíckej školy. V Miklósfalu slúžil už iba katolícky farár. Evanjelici a. v. z Miklósfalu chodili z času na čas kvôli svojim duchovným potrebám do Prešporku.¹⁹

Ján Ladislav Bartholomaeides, cirkevný historik, vo svojej publikácii *Dve kapitoly z najpohnutejších časov novohradského evanjelictva*, analyzoval zápisnicu kanonickej vizitácie, ktorú vykonal z poverenia ostrihomského arcibiskupa Juraja Széchényiho v septembri a októbri roku 1688 archidiakon Žigmund Anton Ordodi, ktorého Ján Ladislav Bartholomaeides charakterizoval ako katolíka fanatika. Žigmund Anton Ordodi si počas vizitácie všimol stav chrámu, jeho inventár, dôchodok kostola, farára, rektora, stav obce a filie. Často v zápisnici zaznamenal, že chrám alebo fara, prípadne niektorá časť chrámu alebo jeho zariadenie bolo spustošené počas povstania Imricha Thökölyho. Počas vizitácie našiel spustošené celé obce južne a východne od Lučenca a v okolí Fiľakova. Z obcí, ktoré Žigmund Anton Ordodi navštívil bola prevažná časť obyvateľstva úplne alebo takmer úplne evanjelického a. v. vierovyznania. Čisto evanjelické boli podľa jeho vizitácie obce: Lovinobaňa, Tomášovce, Cinobaňa, Senné, Turíčky, Ozdín, Poltár, Uhorské (okrem jednej odovolej katolíčky), Kalinovo (okrem rodiny Mikuláša Etreho, ktorý sa

horách. Blížšie o celej udalosti informuje zápisnica dostupná: EOL, (Evangélikus Országos Levéltár), fond: IX. Gyűjteményes anyagok, IX/2. Tematikus gyűjtemények – Egyházlátogatási jegyzőkönyvek (Canonica visitatio) és gyűlekezettörténetek – Nyitrai egyházmegye 1902, Turolóka, nepag.

¹⁵ Egyházlátogatási jegyzőkönyvek (Canonica visitatio) és gyűlekezettörténetek – Dunáninnyi Kerület, Nyitrai egyházmegye 1902, Turolóka, nepag.

¹⁶ Vo vyhnanstve musel ostať Daniel Krman ml. až do roku 1705. Blížšie: Egyházlátogatási jegyzőkönyvek (Canonica visitatio) és gyűlekezettörténetek – Nyitrai egyházmegye 1902, Miava, s. 1 – 3.

¹⁷ Dnes Miklóshalma (Nickelsdorf) v Rakúsku.

¹⁸ Kanonickú vizitáciu vykonal biskup Preddunajského dištriktu Fridrich Baltík 6. mája 1899.

¹⁹ Egyházlátogatási jegyzőkönyvek (Canonica visitatio) és gyűlekezettörténetek – Mosoni esperesség 1899, Miklósfalu, s. 1 – 2.

podľa slov Ordodiho vynímal medzi heretikmi ako ľalia medzi trňmi), Lučenec (podľa Ordodiho bol výsostne kalvínsky, avšak v Lučenci žili aj evanjelici), Ľuboreč, Dolná Strehová, Horná Strehová, Ábelová, Turiepole (okrem jedného katolíka), Lešť, Dolné Strháre, Pôtor, Malé Zlievce a Krtíš. Žigmund Anton Ordodi v zápisnici kanonickej vizitácie zaznamenal aj reakcie evanjelikov na katolíckeho vizitátora. Napríklad obyvatelia Políchna pred ním ušli do lesa, inde ho zas nechceli pustiť do kostola. Vďaka analýze katolíckej kanonickej vizitácie si môžeme vytvoriť lepší obraz o situácii v evanjelickej cirkvi a. v. v druhej polovici 17. storočia, ale hlavne o vzájomných vzťahoch medzi evanjelikmi a katolíkmi v sledovanom období.²⁰

Zložité obdobie desaťročného prenasledovania protestantov ilustruje aj osobnosť Štefana Pilárika, ktorý prešiel účinkovaním vo viacerých zboroch, dokonca sa ocitol aj v tureckom zajatí. Z dvorného kazateľa Illésházyovcov sa pod tlakom rekatolizácie stal evanjelický farár na úteku. Najskôr ho z beckovskej fary vyhnal zemepán František II. Nádasdy, ktorý sa síce pôvodne narodil do evanjelickej rodiny, ale v dospelosti prestúpil na katolicizmus a neskôr na svojich majetkoch rozpútal násilnú rekatolizáciu. Dokonca nechal spáliť jeho knižnicu aj s kňazským rúchom.²¹ Štefan Pilárik po vyhodení z fary v Beckove našiel útočisko v senickom cirkevnom zbore, kde však pri násilnom odoberaní kostola prišiel o život katolícky kňaz, následne boli niekoľkí evanjelici obesení, a potom celé mestečko vyplienené chorvátskym vojskom.²² Tí, čo prišli evanjelický chrám odobrať, sa utiahli do bytu katolíckeho kňaza „a odtiaľ počali strieľať na ev. ľud, – na to sa tento rozhneval a vrátil sa od zadu do tohože domu, kde potom povstala šarvátka, ktorá skončila sa víťazstvom evanjelikov. Túto okolnosť ale pokorení nepriatelia dobre využítokovali: žalovali u vlády vo Viedni, že sa senickí lutheráni buria.“²³ Dňa 14. júla 1673 prišiel do Senice „Schtahrenbergov pluk“²⁴. Keď sa blížilo vojsko, kantor, organista a zvonár zvonili na poplach, za čo boli ihneď uväznení. Na druhý deň kantora a organistu obesili. Mnoho evanjelikov bolo odvedených na Branč, kde ich väznili. Po odchode „Schtahrenbergovho vojska“ prišli chorvátski vojaci a útočili na domy,

²⁰ Bližšie: BARTHOLOMAEIDES, Ján Ladislav. *Dve kapitoly z najpohnutejších časov novohradského evanjelictva*. Liptovský Sv. Mikuláš: Spolok Tranoscius, 1942, s. 38 – 41.

²¹ Štefan Pilárik na to spomína vo svojom diele *Currus Jehovae mirabilis (Podivuhodný voz boží)*: PILÁRIK, Štefan. *Štefan Pilárik (1615 – 1693). Výber z diela*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1958. 396 s. Dostupné aj na internete: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/911/Pilarik_Currus-Jehovae-mirabilis-Podivuhodny-voz-bozi.

²² KÓNYA, Peter a kol. *Konfesionalizácia na Slovensku v 16. – 18. storočí*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2010, s. 57.

²³ Egyházlátogatási jegyzőkönyvek (Canonica visitatio) és gyülekezettörténetek – Dunáninneni Kerület, Nyitrai egyházmegye 1902, Szenicz, s. 2.

²⁴ Názov pluku (Schtahrenbergov pluk) uvádzame v tvare, s akým sme sa stretli v zápisnici kanonickej vizitácie. V diele *Currus Jehovae mirabilis (Podivuhodný voz boží)* uvádza Štefan Pilárik tvar Starhembergov pluk, podľa cisárskeho generála Arnošta Rüdigeru Starhemberga (1638 – 1701). Domnievame sa, že skutočne ide o Arnošta Rüdigeru Starhemberga a vizitátor zrejme len názov pluku zapísal v skomolenom tvare.

strievali na občanov a dokonca zapálili celé mesto. Senický cirkevný zbor tým stratil náboženskú slobodu, kostol i majetok. Slabší odpadli od viery, ostatní vykonávali služby Božie tajne.²⁵ Do dejín vošla táto udalosť pod názvom „senická vzbura“.²⁶ V období desaťročného prenasledovania protestantov prišli senickí evanjelici o kostol, náboženskú slobodu a aj o farára Štefana Pilárika, ktorý bol predvolaný pred súd, raz do Trnavy a dvakrát do Sobotištia kvôli neochote Seničanov vydať kľúče od chrámu panovníkovým komisárom, ako to opisuje zápisnica kanonickej vizitácie. Situácia však vyústila do otvoreného konfliktu nasledujúci rok, keď po svätení Božieho tela katolíci opäť prišli odobrať kostol evanjelikom. Dva útoky sa im podarilo odraziť.

Štefan Pilárik v auguste 1672 utiekol do Veľkých Levár pod ochranu Krištofa Ferdinanda Kollonicha. Po jeho úteku prišiel generál Rabbata s vojskom do Senice. Manželka Štefana Pilárika stačila so služobníctvom ujsť. Vojaci ho hľadali všade, keď ho nenašli, vyrabovali aspoň faru.²⁷ V živote Štefana Pilárika sa odzrkadľujú spoločenské a konfesijné zmeny druhej polovice 17. storočia, kedy sa evanjelickí kňazi stávali zo dňa na deň vyhnancami.

Okrem týchto nešťastných udalostí sa v dejinách evanjelickej cirkvi stretáme s množstvom menších konfliktov, ku ktorým dochádzalo pri zavádzaní rekatolizačných nariadení. V rámci Nitrianskeho seniorátu môžeme podobné udalosti sledovať napríklad v skalickom cirkevnom zbore, kde bol v 70. rokoch skalický farár Ján Michaelides vyhnaný a odsúdený mimoriadnym prešporským súdom.²⁸

V období desaťročného prenasledovania protestantov dochádzalo v evanjelických cirkevných zboroch k častému striedaniu farárov, najmä v období 60. – 80. rokov 17. storočia. V tomto období bol napríklad odobraný kostol aj prietržským evanjelikom, miestneho farára Jonáša Kranca vyhnaní z fary a na jeho miesto boli dosadení katolícki kňazi. V roku 1688 podľa zápisnice kanonickej vizitácie síce

²⁵ Egyházlátogatási jegyzőkönyvek (Canonica visitatio) és gyülekezettörténetek – Dunáninneni Kerület, Nyitrai egyházmegye 1902, Szenicz, s. 3.

²⁶ O tom, že si evanjelici v týchto cirkevných zboroch spomínané udalosti pripomínajú svedčí aj kultúrne podujatie Spomienka na Štefana Pilárika v Senici, počas ktorej si cirkevný zbor v kostole pripomenul túto významnú osobnosť a oslávil tak 350. výročie jeho príchodu do Senice. Taktiež veriaci zo Senice si pripomínali 340. výročie senickej vzbury. Udalosti v Turej Lúke si evanjelici pripomínajú pomníkom, ktorý je umiestnený v smere od Sobotištia na vížku nazývanom Hrajky a je na ňom napísané: „*Pamiatke popravených evanjelikov dňa 27. a 28. júla 1672. Pravdu božiu sme hájili, násilie nás zdeptalo, z mučeníckych našich hrobov, slnce žitia zas vzplálo.*“

²⁷ Egyházlátogatási jegyzőkönyvek (Canonica visitatio) és gyülekezettörténetek – Nyitrai egyházmegye 1902, Szenicz, s. 1 – 2.

²⁸ Egyházlátogatási jegyzőkönyvek (Canonica visitatio) és gyülekezettörténetek – Nyitrai egyházmegye 1902, Szakolcza, nepag.

evanjelici získali svoj chrám naspäť a za farára si povolali Adama Cerkoňa, ale ani tento stav netrval dlho.²⁹

Reštitúciu slobody vyznania v Kráľovskom Uhorsku v druhej polovici 17. storočia umožnilo až protihabsburské povstanie pod vedením evanjelického magnáta grófa Imricha Thökölyho.³⁰ Na čelo nespokojencov sa dostal v roku 1678. Vzhľadom na krivdy predchádzajúceho obdobia, ako i na konfesijný charakter veľkej väčšiny kurucov i všetkého obyvateľstva krajiny, zaujímala reštitúcia náboženskej slobody od začiatku popredné miesto medzi cieľmi odboja. Povstalcami sa v krátkom čase podarilo obsadiť veľkú časť Kráľovského Uhorska a na obsadených územiach boli s pomocou kuruckého vojska nedávno odňaté evanjelické a kalvínske chrámy, školy a fary navrátené evanjelikom.³¹

O týchto udalostiach nájdeme informácie aj v zápisnici kanonickej vizitácie z Turej Lúky, kde sa píše: „V tőkölövských pohyboch ulavilo sa tunajším cirkvám na moravských hraniciach položeným a tak i Krman³² môhol sa navrátiť do cirkvi svojej a úradoval tu ešte štyri roky.“³³ Podobná situácia je opísaná aj v zápisnici z Myjavy, a to slovami: „Roku však zmieneného 1683 komissári Tökölyho prinavrátili predkom našim zas jejich chrám.“³⁴

V tejto situácii sa panovník napokon rozhodol zmeniť kurz svojej politiky v Uhorsku a po devätnástich rokoch zvolal v máji 1681 snem do Šopronu.³⁵ Snem, zasadajúci takmer do konca roka, prijal celý rad zákonov, zabezpečujúcich reštitúciu moci stavov a čiastočne aj slobody vyznania v krajine. Osobitné zákonné články riešili náboženskú otázku. Zrušili rozsudky prešporských súdov aj reverzy kňazov a dovoľovali im návrat do vlasti. Protestantské kostoly mohli budovať vo svojich príbytkoch šľachta, mešťania slobodných kráľovských a kráľovských banských miest a tiež nimi mali disponovať aj vojaci vo vybraných pohraničných pevnostiach. Pre územie Zadunajska a väčšiny Dolného Uhorska určoval zákon tzv.

²⁹ Egyházlátogatási jegyzőkönyvek (Canonica visitatio) és gyülekezettörténetek – Nyitrai egyházmegye 1902, Nagypritrzsd, s. 2.

³⁰ Ján Kvačala hodnotí Thökölyho povstanie pomerne pozitívne, aspoň, čo sa týka evanjelickej cirkvi a. v. Doslova hovorí o úľave vo veciach viery. Bližšie: KVAČALA, Ján. *Dejiny reformácie na Slovensku 1517 – 1711*. Liptovský Svätý Mikuláš: Tranoscius, 1935, s. 245 – 246.

³¹ KÓNIA, Peter. *Lutherská konfesionalizácia*. In *Konfesionalizácia na Slovensku v 16. – 18. storočí*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2010, s. 60.

³² Kanonická vizitácia opisuje Daniela Krmana st. ako veľmi vážneho, vzdelaného a nábožného človeka a taktiež jeho manželku Annu Masníkovú, ktorá bola vnímaná ako vzor dobrej farárky.

³³ Egyházlátogatási jegyzőkönyvek (Canonica visitatio) és gyülekezettörténetek – Dunáninenni Kerület, Nyitrai egyházmegye 1902, Turolúka, nepag.

³⁴ Egyházlátogatási jegyzőkönyvek (Canonica visitatio) és gyülekezettörténetek – Dunáninenni Kerület, Nyitrai egyházmegye 1902, Miava, s. 1.

³⁵ Bližšie: FABÓ, András. *Monumenta Evangelicorum aug. conf. in Hungaria Historica. II. Kötet*. Pest: Kiadja Osterlamm Károly, 1863. s. 262 – 267.

artikulárne miesta, kde si mohli protestanti postaviť chrámy, pre dvadsať najmä hornouhorských stolíc (obsadených kurucmi) ponechával však kostoly v rukách ich majiteľov. Spomedzi skonfiškovaných kostolov mali byť protestantom navrátené len tie, ktoré neboli ešte vysvätené za katolícke. Samozrejme, že s takýmto riešením konfesijných problémov protestantskí delegáti nesúhlasili, a podali protest panovníkovi. Keďže sa však nápravy nedočkali, obrátili svoju pozornosť k Imrichovi Thökölymu, od ktorého očakávali nastolenie skutočnej slobody vyznania. V prvej polovici 80. rokov bola na väčšine územia dnešného Slovenska obnovená sloboda vyznania protestantov a s ňou i evanjelická a. v. cirkev.³⁶

Na konci 17. storočia bola situácia evanjelickej cirkvi v Uhorsku veľmi neutušená. V období vlády Leopolda I., ktorého poradcami v náboženských otázkach boli biskup Kollonich a arcibiskup Szelepcsényi, dochádzalo k premyslenému prenasledovaniu protestantov v Uhorsku. Prešporské sudy, väznení a na galeje predávaní kňazi, Prešovské jatky a odoberané kostoly, to všetko tvorilo smutný obraz o živote evanjelikov v krajine. Evanjelická cirkev bola zdecimovaná tak, že namiesto predošlých 2 000 cirkevných zborov, ich po povstaní Františka II. Rákócziho ostalo už len 150 a obmedzený cirkevný život pretrvával len v artikulárnych chrámoch. Cirkev mala už len jedného superintendenta, Jakuba Zablera v Bardejove, ktorý musel pred prenasledovaním tiež viackrát emigrovať. Dôsledkom prenasledovania evanjelickej cirkvi bol aj uvoľnený cirkevný život. Bohoslužobná agenda nebola všade jednotná. Kňazi si, často bez náležitého vzdelania, neplnili riadne povinnosti, čo ešte zväčšovalo úpadok cirkevných zborov.³⁷

Evanjelici a. v. na území dnešného Slovenska sa v období prenasledovania protestantov nachádzali v zložitej situácii, ktorá súvisela s nerovnováhou medzi predstaviteľmi a príslušníkmi jednotlivých konfesii v Uhorsku. Nielen desaťrocie prenasledovania protestantov, ale i takmer celá druhá polovica 17. storočia bola úzko spojená s vládou Leopolda I. a jeho rekatolizačnými opatreniami, ktoré obsahovali celý rad reštrikcií, kvôli ktorým boli protestanti v Uhorsku prenasledovaní. Mnoho opatrení sa týkalo práve evanjelických farárov, ktorí boli často vyhánaní zo svojich fár, bezdôvodne prenasledovaní, súdení a dokonca aj väznení, alebo posielaní na galeje. V neľahkej situácii sa tak ocitli evanjelickí farári, učitelia, kantori, ale i samotní veriaci. Okrem zaberania cirkevných majetkov predstaviteľmi katolíckej cirkvi bola časť evanjelického duchovenstva donútená k emigrácii a časť z nich emigrovala dobrovoľne. K úplnému zániku evanjelickej i reformovanej cirkvi

³⁶ Bližšie: KÓNYA, Peter. Dejiny ECAV na Slovensku v rokoch 1610 – 1791. In *Evanjelici v dejinách slovenskej kultúry III*. Pavel Uhorskai (ed.). Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 2002, s. 43 – 44.

³⁷ BODNÁROVÁ, Miloslava. Evanjelická cirkev v čase povstania Františka II. Rákócziho a v nasledujúcom období, s osobitným zreteľom na slobodné kráľovské mestá severovýchodného Uhorska. In *Historia Ecclesiastica*. 2013, roč. IV., č. 1, s. 92 – 93.

nedošlo vďaka posledným dvom protihabsburským povstaniam, čo jasne vidieť pri analýze zápisníc kanonických vizitácií, nakoľko sa vo väčšine zápisov nachádza zmienka o navrátení kostolov a majetkov evanjelikom. Niektoré zápisnice dokonca samotných vodcov povstaní opisujú ako záchrancov, s ktorými prišla úľava po období desaťročného prenasledovania protestantov. Zápisnice kanonických vizitácií v rámci sledovaného obdobia opisujú zápas odohrávajúci sa v jednotlivých evanjelických cirkevných zboroch, v ktorom sa protestanti snažili zachovať si svoju existenciu a možnosť mať farára, vlastný kostol či iné cirkevné majetky.